

MAIRONIS KAIP KNYGOS ŽMOGUS: KULTŪROS ONTOLOGIZAVIMAS JO KŪRINIUOSE IR EGODOKUMENTUOSE

EUGENIJUS ŽMUIDA

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius, Lietuva
El. paštas eugen.zmuida@gmail.com

Straipsnyje tiriamas kultūros sureikšminimas Maironio istorinės tematiškos darbuose, kūryboje, egodokumentuose. Maironis sugebėjo perorientuoti lietuvių santykį su istorija, rasti joje pozityvų pradžią ir ją aktualizuoti įvairiais komunikaciniais kodais. Kultūrinio matmens iškelimas nesirėmė vien lietuvių kalbos archajiškumu ar pagoniškuoju unikalumu – dalykais, kuriuos nuo Simono Daukanto kartojo daugelis atgimimo autorių. Maironis vėrė perspektyvą tautos ateičiai, siedamas ją dar tik su būsimu kultūriniu klestėjimu, tautos kultūrine savirealizacija. Rūpestis kultūra yra viena esminių atgimimo veikėjų korespondencijos temų. Kūrybinio prado kaip esminio tautos ir žmogaus egzistencijos sando akcentavimas sulaukė plataus pritarimo jaunoje lietuvių visuomenėje, kuri savo teoriniais, filosofiniais ir grožiniais raštais conceptualizavo ir toliau išplėtojo Maironio kultūrinės ir filosofinės idėjas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Maironis, krikščionybė, rašto kultūra, istorijos koncepcija, kultūros klausimas, kūrybos reikšmė.

ĮVADAS

Nekvestionuotina aksioma, jog Maironis buvo rašto, knygos žmogus. Universaliai išprusę buvo dauguma atgimimo veikėjų¹, prioritetine

¹ Jau Simonas Daukantas, be istorijos veikalų, rašė brošiūras praktiniais klausimais. Tokia subordinacija buvo būdinga visą XIX amžių. Mykolas Biržiška atgimimo inteligentus vadino visadirbiais.

savo veikla laikę tautos švietimą, lavinimą, kovą už spaudą ir nacionalinę kultūrą. Jų veikla, korespondencija ir grožinė kūryba buvo stipriai subordinuota tautos pirminiams poreikiams. Šiuo atžvilgiu Maironio atvejis – tipiškas².

Įprasta svarbiausią Maironio nuopelną sieti su poetikos, literatūrinės kalbos, eilėdaros, lietuviybės percepcijos perversmu. Jo įtaka lietuvių bendrinei kalbai, istorinei sąmonei, nacionaliniam pilietiškumui, kiekvieno tautiečio pasaulėvokai ir pasaulėjautai ne kartą įrodyta, pagaliau kiekvieno lietuviu jaučiama ir pripažįstama. Visgi dera detaliau sustoti prie tautinės kultūros kaip istoriosofinio koncepto akcentavimo Maironio darbuose, ypač jo pirmojoje ir kitados labai popularioje, tačiau ilgainiui primirštoje (jei ne visiškai užmirštoje) knygoje *Vistorija, arba Apsakymai apie Lietuvos praeigą* (1891)³; taip pat grožinėje kūryboje, korespondencijoje, pasekti, nors ir glaustai, jo idėjų prigijimo procesą ir tolesnę raidą.

ISTORIJA PAŽADINA TAUTĄ

Idėja žadinti lietuvių tautos sąmoningumą istorijos aktualizavimo būdu buvo apėmusi šviesiausių lietuvių protus dar XIX amžiaus pradžioje⁴, o amžiaus pabaigoje „Auszra“ iškart deklaravo savo credo: *Homines historiarum ignari semper sunt pueri* („Žmonės, nežinantieji istorijos, visad lieka vaikai“⁵). Tačiau vien deklaracijų ir mokslinių straipsnių⁶, kurių buvo gausu „Auszroje“, nepakako – reikėjo lietuvių kalba parašytos programinės knygos, kurią skaitytų ir „permanytų“ visa tauta. Krašto istorija turėjo būti parašyta iš lietuviško žiūros taško ir aiškia, paprastam skaitytojui suprantama lietuvių kalba. Šias dvi būtinas sąlygas jau Daukantas įsisąmonino geriau už aušrininkus, kurie orientavosi į išprususią inteligentiją⁷. „Darbų“ pratar-

² Kijevo universiteto pirmo kurso studentas Maironis rašo anoniminių kreipimasi į sostinės dienraštį («Новое время» 1883, Nr. 2757, p. 3) dėl spaudos grąžinimo.

³ *Vistorija, arba Apsakymai apie Lietuvos praeigą*. Paraszė Stanyšlovas Zanavykas 1886. Tilze, 1891. 186 p.

⁴ Žemaičių kultūros sąjūdžio veikla plačiai ir išsamiai nušviesta Vinco Maciūno 1939 m. knygoje *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Naujas leidimas: MACIŪNAS, Vincas. *Rinktiniai raštai* (sudarytojas Jonas Šlekys). Vilnius, 2003. 998 p.

⁵ Tada antikinė romėnų sentencija versta kiek kitaip: „Zmones nusidawimū nepazinstantieje wis yra waikai“ – *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 3. Tai epigrafas prieš pirmąjį laikraščio straipsnį – Jono Basanavičiaus *Priekalbą*.

⁶ Daugiausia į atgimimo spaudą rašiusius Joną Basanavičių ir Joną Šliūpą intrigavo lietuvių tautos kilmės klausimas.

⁷ Istorija, ypač lietuvių kilmės teorijomis užsiėmę mokslininkai rašė poleminius straipsnius ki-tiems istorikams, o reikėjo istorijos visuomenei; perdėm mokslinis stilius sužlugdė „Auszrą“, jai

mėje jis nurodė, jog knygą skiria platiems sluoksniams⁸. Nacionalinėmis istorijomis tada buvo susirūpinusios visos Europos tautos – vyko universalios istorijos nacionalizacija, kuriamos nacionalinės ideologijos⁹. Manyta – kol tauta neturi tinkamai parašytos istorijos, yra nevisavertė, jos tarytum nėra pasaulio arenoje. Istorinis pasakojimas (didysis tautos metanaratyvas) tapo kiekvienos tautos būties knyga¹⁰. Istorizmas visą XIX amžių laikomas pačiu svarbiausiu ir įdomiausiu mokslu, vyksta spartus jo profesionalėjimas, renkami autentiški šaltiniai¹¹. Istorizmo idėjos Lietuvoje išsikerojo visai neveluodamos bendrame Europos kontekste ir išliko aktualios per visą istorizmo amžiumi vadintą laikotarpį: amžiaus viduryje, be Daukanto, rašė Motiejus Valančius¹², Teodoras Narbutas¹³, amžiaus pabaigoje – visas būrys inteligentų¹⁴, tarp jų ir Maironis. Dabar, žvelgiant iš laiko perspektyvos, aki-

ėmė trūkti prenumeratorių. Žr. VIDMANTAS, Edvardas. Inteligentijos vaidmuo. Jos idėjinė diferenciacija. Iš *Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas iki 1904 metų*. Vilnius, 1987, p. 161.

⁸ „Atsakau mano kernotojams, jog aš ne dėl mokytų vyrų ir galvočių, bet dėl tų motinų rašiau, kurios geba savo vaikams darbus jų bočių prabočių pasakoti“ (iš *Darby* „Pratarymo“). DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. T. 1. Vilnius, 1976, p. 39. Maironis amžiaus pabaigoje beveik pažodžiu pakartojo šią nuostatą: „Rūpinausi kiek galint prisitaikyti prie išgalių ir išmonės paprastų žmonių ir nelakioti aukštai“. – *Vistorija...*, p. 6.

⁹ Žymiausias istoriniais XIX a. veikalais buvo laikomi vokiečių istoriko Leopoldo von Rankės *Romanų ir germanų tautų istorija nuo 1494 iki 1514* (1824), prancūzų istoriko Juleso Micheleto *Prancūzijos istorija* (1855). Lietuviams buvo svarbios Nikolajaus Karamzino, Vladimiro Solovjovo parašytos Rusijos istorijos.

¹⁰ Istorinis pasakojimas tampa santykio su praeitimi forma ir atlieka orientavimo funkciją, kaip teigia istorijos teoretikas Jörnās Rūsenas, žr. RŪSEN, Jörn. *Istorika: Istorikos darbų rinktinė*. Vilnius, 2007, p. 65.

¹¹ Šaltinių rinko ir Simonas Daukantas, Teodoras Narbutas bei kiti mokslo vyrai, keitėsi jų nuorais, buvo planuojamas LDK istorinių šaltinių leidinys. Pagrindinė Daukanto ir Narbuto korespondencijos tema ir konflikto priežastis buvo Lietuvos istorijos šaltinių skelbimas. Plačiau žr. GRIŠKAITĖ, Reda. Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas. Iš *Simono Daukanto raštai: laiškai Teodorui Narbutui*. Vilnius, 1996, p. 14.

¹² VOŁONCZEWSKIS, Motiejus K. *Žemaitiu wiskupistę*. Wilniuj, 1848.

¹³ NARBUTT, Teodor. *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*. 9 t. Wilno, 1835–1841.

¹⁴ Štai keletas jų: SKIRMUNTT, Konstancya. *Dzieje Litwy, opowiedziane w zarysie*. Kraków, 1886; 1887 m. ši knyga išversta į liet. k. ir išleista Niujorke kaip *Lietuvos istorija*. New York; BASA-NAVICZIUS, J. *Apie senoves Lietuvos pylis*. Tilžė, 1891; Basanavičius išvertė ir atskira knygele išleido iš Narbuto veikalų ištrauką, pavadinęs *Grovo Kyburgo kelionė Lietuvona 1397 m*. Plymouth, 1900; Adomas Šliūpas rašė į „Auszrą“, vėliau išleido: *Lietuvystes praeite, dabartis ir ateitis* (įrišta kartu su Daukanto *Pasakojimai apie veikalus lietuvių tautos senovėje*. Bitėnai, 1893), *Lietuvių protėviai Mažojoje Azijoje*, 1899; *Lietuvių tauta kitąkart iš šių dienų*, 1900; *Lietuvių tauta senovėje ir šių dienų*, t. 1, 1904, t. 2, 1905; *Gadynė šlėktos viešpatavimo Lietuvoje 1569–1795*, 1909; *Mažoji, arba Prūsijškoji, Lietuva*, 1910. Dar išėjo *Trumpa senovės lietuvių istorija*. [Autoriai: Motiejus Čepas, Kazys Grinius, Feliksas Janušis, Motiejus Venclovas.] Nurodyta data 1864, 55 [1] p. Išties išleista Maskvos lietuvių studentų draugijos Maskvoje 1892. TRUPINĖLIS, P. A. [tikr. Adam Honory Kirkor]. *Vytautas, didis Lietuvos kunigaikštis*, 1885, p. 45. Juozapas Radziukynas slapyvardžiu Lietuvos Vaikas skelbė *Lietuvos istoriją Ukinįke* 1890 metais.

vaizdu, jog būtent Maironis įvykdė didįjį persilaužimą, ne tik pralenkdamas savo amžininkus (ir, žinoma, Daukantą) sklandžia ir suprantama kalba, bet ir pateikdamas kardinaliai naują Lietuvos istorijos modelį, sulaužydamas įsisenėjusį traktavimo stereotipą. Kartu jo parašyta knyga keitė ir emoci-
nį santykį su istorija – iš eleginio atsiveikinamojo, epitafinio, nostalginio, dominavusio tiek Strijkovskio, tiek Daukanto, tiek Narbuto ir daugelio XIX amžiaus pabaigos istorijos rašytojų ir grožinių kūrinių autorių (Adomo Mickevičiaus, Julijaus Slovackio, Ignaco Kraševskio, Antano Baranausko ir kitų) naratyvuose, į optimistinį, ne tik besididžiuojantį praeitimi, bet ir pasitikintį dabartine tauta ir, svarbiausia, tikintį jos ateitimi.

LIETUVIŲ TAUTOS ISTORIJS LAUKIA ŠVIESI ATEITIS

Ateities perspektyva siejama su kultūra, raštu, kalba, knyga. Savo koncepcijoje Maironis iškelė krikščionybės, kaip rašto nešėjos, knygos kultūros garanto, reikšmę. Istosofiniame svarstyme Maironis apgailėstavo, kad Mindaugui, pirmajam Lietuvos karaliui ir krikštytojui, nepavyko įtvirtinti krikščionybės, kuri būtų prasmingai pakreipusi šalies istorijos eigą:

Mindaugo krikštas ir jo karaliumi apvainikavimas buvo labai svarbus įvykis Lietuvos istorijoje. Jisai būtų turėjęs labai didžių ir Lietuvai naudingų išdavų, kad jų nebūtų sutrukdę vokiečių ordino atkaklumas ir Mindaugo brolvaikių kerštas. Vokiečių ordinas būtų nustojęs pamato kariauti su stabmeldžiais lietuviais, Lietuva būtų pusantro šimto metų anksčiau prisidėjusi prie kultūringųjų Europos valstybių kaip lygiateisė karalija, ir tai be lenkų tarpininkavimo; pusantro šimto metų anksčiau būtų prasidėjęs mūsų krašte ramus kultūros darbas. Kiek tai būtų sutaupyta jėgų, žmonių! Būtų sulaikyta ir gudų tikėjimo, ir jų kalbos įtaka Lietuvos rytų šone. Patys prūsai būtų susilaukę nemaža paramos iš Lietuvos pusės ir bent dalimi išlikę nuo pražūties.¹⁵

Krikščionybę pavyko įtvirtinti tik Vytautui. Dėl to Maironis perkelia Lietuvos istorijos aukso amžių¹⁶ iš Daukanto įsivaizduojamų ir istorijoje sunkiai konkretizuojamų pagonišųjų laikų į Vytauto ir Lietuvos krikš-

¹⁵ MAIRONIS. *Raštai*. T. 3, kn. 2. Vilnius, 1992, p. 64–65.

¹⁶ Istorikų įvestas terminas kiekvienos tautos istorinio klestėjimo laikotarpiui apibūdinti; lietuvių istoriografijai svarbi olandų mokslininkės Monikos Baar monografija *Historians and Nationalism: East Central Europe in the nineteenth century / Istorikai ir nacionalizmas: Rytų ir centrinė Europa devynioliktame šimtetyje* (2010); joje aptariami XIX a. savo valstybių neturėjusių tautų – lenkų (Joachimas Lelewelis), lietuvių (Simonas Daukantas), čekų (Františekas Palacký), vengrų (Mihális Horváthas), rumunų (Mihailas Kogălniceanus) – istorikų veikalai, jų iškeliami tautų klestėjimo laikotarpiai.

to epochą. Maironio istorijos matyme ypač sureikšminamas Vytautas. Maironis, pasak istoriko Prano Pauliukonio, „pirmasis Vytautą pavadino Didžiuoju“¹⁷. Dabar tai, rodos, natūralu, savaime suprantama. Tačiau tai – Maironio, kuris visą gyvenimą aktyviai domėjosi šia asmenybe¹⁸, nuopelnas. Nors Maironis, matyt, nebuvo skaitęs išlikusių Vytauto laiškų, bet nujautė jo laikysenos išskirtinumą: Vytautas pirmas iš Lietuvos valdovų akcentuoja kalbinius ir etninius argumentus, gindamas Lietuvos teritorinį vientisumą laiške Šventosios Romos imperatoriui Zigmantui 1420 metais:

Nežinome, dėl kieno nuopelnų ar kaltės buvo paskelbtas toks sprendimas arba kuo mes taip nusikaltome Jūsų Šviesybei, kad Jūsų Šviesybė pelnytai nusiteikėte prieš mus, visur sudarydamas mūsų pusei sunkumų. Juk pirmiausia Jūs padarėte ir paskelbėte sprendimą dėl Žemaičių žemės, kuri yra mūsų paveldėjimas ir mūsų tėvonija iš teisėtos prosenolių bei senolių įpėdinystės. Ją ir dabar nuosavybėje turime, ji dabar yra ir visada buvo viena ir ta pati Lietuvos žemė, nes yra viena kalba bei tie patys gyventojai. Bet kadangi Žemaičių žemė yra žemiau negu Lietuvos žemė, todėl ir vadinama Žemaitija, nes taip lietuviškai yra vadinama žemesnė žemė. O žemaičiai Lietuvą vadina Aukštaitija, t. y. iš Žemaičių žiūrint, aukštesnė žemė. Taip pat Žemaitijos žmonės nuo senų laikų save vadino lietuviais ir niekada žemaičiais, ir dėl tokio tapatumo savo rašte mes nerašome apie Žemaitiją, nes viskas yra viena, vienas kraštas ir tie patys gyventojai.¹⁹

Maironis kaip niekas kitas iš jo amžininkų suvokė atraminio teksto svarbą tautiniam atgimimui²⁰. Tą egzistencinės reikšmės naratyvą jis diegė keliais kodais – prozos ir poezijos žodžiu. Ir savo tikslą pasiekė. Jo eilėse krašto istorija atgyja visa jėga ir grožiu – Maironio vizijos įsigėrė į lietuvių

¹⁷ PAULIUKONIS, Pr. Maironis – istorikas. Iš *Maironis: jo šimtmečiui paminėti*. Niujorkas, Broklyn, 1963, p. 35.

¹⁸ Trečiame XX amžiaus dešimtmetyje rašytose dramose, vadinamojoje Vytauto trilogijoje (*Kęstučio mirtis*, 1921, *Vytautas pas kryžiuočius*, 1925, *Didysis Vytautas – karalius*, 1930), Maironis akcentavo tragiškąjį Vytauto egzistencijos matmenį, nepakankamai įvertintą ir suvoktą kritikų bei žiūrovų dėl prasto dramų inscenizavimo (žr. plačiau: MYKOLAITYTĖ, Aurelija. Maironio dramaturgija: istorijos tragizmas. *Gimtas kraštas*, 2015, Nr. 5; LANKUTIS, Jonas. *Lietuvių dramaturgija*. Vilnius, 1979, p. 253; SLAVINSKAITĖ, Irena. Istorinė draminė trilogija. Iš MAIRONIS. *Raštai*. T. 3, kn. 1. Vilnius, 1992, p. 477–489).

¹⁹ Iš lotynų kalbos vertė Leonas Valkūnas. – *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius, 1996, p. 528–529.

²⁰ Istorija rašoma iš pabaigos, t. y. iš dabarties, momento, kuriam keliami tam tikri uždaviniai. „Pasakojimo eiga nuo ankstesnio prie vėlesnio kyla, žinoma, iš dabarties orientavimosi problemos, kuri susijusi su juo aktualiai patirta laiko kaita. Kiekvieno istorinio pasakojimo pradžioje (mažų mažiausiai numanomai) keliamas istorinis klausimas, kuris yra nukreiptas iš dabarties į praeitį. Šiuo požiūriu istorijos prasmė paaiškėja iš jos pabaigos, būtent iš tų pabaigą sukuriančios dabarties orientavimosi problemos.“ (RÜSEN, Jörn. *Istorika*, p. 364.)

istorinę ir geografinę sąmonę²¹ ir veikia ją iki šiol; jo parašyta *Vistorija* gyvavo kaip vadovėlis²² gerus dvidešimt metų, formuodamas jaunosios kartos asmenybes, tapdamas provaizdžiu vėlesniems vadovėliams²³. Po Maironio niekas nedrįso nevertinti Mindaugo atlikto darbo, nematyti Vytauto didybės, su ja nesieti „aukso amžiaus“, nevertinti krikšto, nerašyti istorijos iki einamojo momento.

Maironis pirmasis iš visų istorijos rašytojų išdrįso tęsti (ir naujose knygose laidose – pratęsti) istorijos siūlą iki savo dienų, liudydamas istorijos pulsą, tautos gyvybingumą ir susitvenkusius lūkesčius – svają apie taikų Europos tautų sambūvį ir kultūrinį klestėjimą. Neatsitiktinai po spaudos draudimo atšaukimo perleisdamas 1891 metų knygą, istorijos pasakojimą užbaigia trumpa lietuvių literatūros, kaip svarbiausios kultūros šakos, apžvalga, pirmuoju literatūros visuminiu įvertinimu, dėdamas pagrindus lietuvių literatūros istorijai²⁴. Kultūrinis lietuvių tautos atgimimas nebuvo vien pranašiškas spėjimas²⁵. Poetas vadovavosi ne vien menininko intuicija, bet ir romantiškuoju tikėjimu kultūros svarba bei pozityviuoju mąstymu: sąžiningas darbas kultūros dirvoje duos vaisių. Programinis šūkis „Paimsim arklą, knygą, lyrą“²⁶ – jau nebe kardą – genealiai nužymi naujas tautos veiklos gaires. Maironis sujungia romantizmo ir pragmatizmo idėjas, romantinę ir kultūrinę istoriografijos mokyklas.

²¹ Labai daug prie Maironio vizijų įsivyravimo kolektyvinėje sąmonėje prisidėjo muzikos jo eilėms kūrėjai Pranas Naujalis ir Česlovas Sasnauskas; virtusios tautinėmis giesmėmis, Maironio eilės buvo atliekamos klotimų teatruose, lietuvių vakaruose – tuo metu masiškiausiose sklaidos priemonėse.

²² Supaprastinta forma (klausimų ir atsakymų) Maironio knyga švietimo tikslais buvo pateikiama „Tikrame tėvyniszkame kalendoriuje“ (1896-iems metams, išleista Vilniuje 1895 m.), publikacijoje „Pareiga kiekvieno lietuvių“ 1896, XV, [3], p. 8–11.

²³ „Nė vienas tuo metu parašytas Lietuvos istorijos vadovėlis negalėjo prilygti maironiškajam. Jį išstūmė 1911 m. Kaune išleista kun. Antano Alekno *Lietuvos istorijos* knyga, vėliau susilaukusi daug laidų <...>“ (Pauliukonis Pr. Maironis – istorikas, p. 40). Čia reiktų pridurti, jog atgavus spaudą istorijos knygelių pasipylė ir daugiau, bet visur jau nebuvo sunku atpažinti Maironio pasiūlytą istorijos modelį, tų leidinių dar labiau įtvirtintą (A. Agaro [Antano Macijausko] *Lengvutė Lietuvos istorija* (Ryga, 1910), Antano Šmulksčio *Lietuvos istorija* (1910), Prano Mašioto *Lietuvos istorija* (1911, 1914, 1917, 1920), Antano Alekno *Lietuvos istorija* (1911, 1918, 1920, 1923, 1931, 1934), Prano Klimaičio *Lietuvos istorija* (Voronežas, 1918); kaip literatūrą vaikams istorijos žinias populiariu Šatrijos Ragana: *Lietuvos senovės septyni paveikslai*, 1905, *Istorijos pasakos*, 1907; kiti autoriai).

²⁴ Maironio autorystei priklauso du literatūros istoriografijai svarbūs tekstai – *Trumpa lietuvių rašlivos apžvalga* (1906) ir *Trumpa visuotinės literatūros istorija* (1926).

²⁵ „Maironis drauge poetas ir pranašas“, – skelbė Antanas Smetona poeto šešiasdešimtmečiui skirtame straipsnyje. Žr. a. sm. [Antanas Smetona]. Maironies 60 metų sukaktuvėms. *Tėvynės balsas*, Vilks Baris, 1922-10-22, Nr. 201, p. 3.

²⁶ Eilėraščio „Užtraukime naują giesmę“ (1895) žodžiai.

Tautos visavertiškumui sutvirtinti literatūros istorijos reikėjo lygiai kaip ir praeities istorijos²⁷. Kol ji neparašyta, literatūros kaip ir neturime – tik pavienius raštininkus. Tai vienu metu jautė skirtingų pakraipų inteligentai. Lenkakalbis Adomas Jucevičius dar XIX amžiaus pirmoje pusėje sudarė LDK kultūrai priskirtinų raštininkų sąrašą (jis nebuvo publikuotas). XIX a. antroje pusėje Jonas Šliūpas ėmėsi „šio reikalo“ ir 1890 m. išleido knygą *Lietuviškieji raštai ir raštininkai*²⁸, kurioje suregistravo literatūrinius dalykus, tačiau be didesnės sistemos, daug kur nukrypdamas ne į kūrinių, bet autorių subjektyvų pristatymą, tuo sumenkindamas leidinio vertę. Tik Maironio parašyta literatūros istorija, nors ir glaustesnė, tačiau proporcingai struktūruota, koncentruota į rimtus autorius ir jų kūrinių meninę vertę, tampa pavyzdiniu sektinu literatūros vadovėliu. Maironis aptaria literatūros reiškinius regionais (Karaliaučiaus, Vilniaus), epochomis, skiria religinę raštiją ir pasaulietinę, pirmuoju „gražiosios“ literatūros rašytoju laiko Kristijoną Donelaitį. Maironio įvardytų rašytojų kanonas perimtas vėlesnių literatūros istorijos sistemintojų, kaip ir jo pateiktos literatūros veikalų charakteristikos, – be didesnių korekcijų. Maironis labai atsargiai ir trumpai pristato vėliausius rašytojus – savo amžininkus, gerai suvokdamas, jog nuodugnesniam įvertinimui reikia laiko nuotolio, o vėliau, jau nepriklausomybės laikais, pakviestas universitete skaityti literatūros istorijos kursą, pasirenka kalbėti tik apie senąją literatūrą – daugiausia Donelaitį. („Bet aš noriu skaityti senesniąją mūsų literatūrą ypač dėl to, kad noriu būti objektyviškesnis savo pažiūrų atžvilgiu. O kalbant apie dabartinius kūrinius ir asmenis, labai sunku nebūti šališkam ir subjektyviškam.“²⁹) Dėstydamas literatūrą, Maironis laikėsi istorizmo metodo – praėjusią epochą pažinti per ją pačią. Kalbėdamas apie Donelaitį, cituodavo Schillerį: „Teisingai pasakė Schilleris: Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen.“³⁰ Alfon-

²⁷ XIX a. antroje pusėje parašytos garsios Hippolyte'o Taine'o *Anglų literatūros istorija*, 5 t. (1863–1864), Wilhelmo Schererio *Vokiečių literatūros istorija nuo pradžių iki Goethe's mirties* (1883), Francesco de Sanctis'o *Italų literatūros istorija* (1871), danų Georgo Brandeso *Pagrindinės srovės XIX amžiaus literatūroje*, 4 t. (1872–1875), Gustavo Lanson'o *Prancūzų literatūros istorija* (1894).

²⁸ *Lietuviškieji raštai ir raštininkai*: raszliszka perzvałga parengta Lietuvos Mylėtojo. Tilžėje: [O. von Mauderodės sp.], 1890. 234 p.

²⁹ Maironio pažiūros į literatūrą ir į jos kritiką. *Naujoji Romuva*, 1932, nr. 39, p. 818.

³⁰ „Kas nori poetą suprasti, turi jo krašte atsirasti“ (vok.). Žr. MAIRONIS-MACIULIS, J. Kristijonas Duonelaitis. *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 39, p. 820.

sas Tyruolis, paskaitų klausytojas, prisimena negi mokslinę polemiką tarp Maironio ir Juozo Gabrio Paršaičio dėl galimos kai kurių vokiečių ar anglų poetų įtakos Donelaičio kūrybai³¹.

Su Šliūpu ir Maironiu literatūros istorijoje įsivyrąja lingvistinis nacionalizmas (atsisakyta rašyti apie literatūrą lenkų kalba: „Tėvynainis liežuvis – tas didžiausias kiekvienos tautos turtas“³²; dėl lingvistinio nacionalizmo neįtraukiama ir literatūra lotynų kalba). Abu autoriai siekė parašyti ne tik literatūros istoriją, bet ir taurios praeities istoriją – „pereitų vargų“, „dvasiškų darbų“, „tautiško susipratimo“, t. y. lietuviškos kultūros istoriją, atribotą nuo kitataučių, pirmiausia lenkų, kurie, abiejų įsitikinimu, lietuvišką kultūrą daugiau žlugdė.

Rūpestis kultūra dominuoja Maironio korespondencijoje. 1901 metų Laiške Stanislavai Medekšaitėi-Paškevičienei Maironis nusivylęs inteligentų apeliacijomis į carines institucijas spaudai susigrąžinti: „<...> O kai dėl lietuvių spaudos, tai lyg naktį tamsią, naktį rūsčią; tik vienas p. Smilga nenori išsižadėti vilčių.“³³ Tame laiške kalbama ir kita „amžina“ tema – kova už pamaldas lietuvių kalba Vilniaus bažnyčiose. Maironis nuliūdina per daug romantiškai nusiteikusią Stanislavą: Sankt Peterburge lietuviams pavyko išsikvoti pamokslų lietuviškai net trijose bažnyčiose, o Vilniuje lenkai net apleistos Šv. Mikalojaus bažnyčios nenori atiduoti, ką jau kalbėti apie Bernardinų (ją mini pašnekovė). Bernardinų bažnyčia primena Maironiui Petrą Goštautą, kurio asmenybė, kaip jis pats rašo, „buvo labai paraukusi mano dėmesį, ir ketinau ką ne ką apmesti jos pagrindu“³⁴. Petras Goštautas (apie 1305–1364) buvo LDK didikas, Veliuonos pilies komendantas³⁵; esama prielaidos, kad, būdamas krikščionis, XIV a. Vilniuje įkurdinęs vienuolius pranciškonus, kurių viena šaka yra bernardinai. Tad Maironį domino krikščionybės įvedimo pastangų tąsa, būta minčių gilintis į šią epochą.

Nuolat veikdamas Lietuvos kultūros labui, Maironis suprato, jog patriotų švietėjų veikla visada liks mėgėjiška, todėl nuolat dairėsi rimtų specialistų, tam tikros srities profesionalų. Ne kartą laiškuose Jakštui kabama apie Kazimierą Jaunių. 1901 m. gruodžio 29 d. laiške Maironis rašo:

³¹ *Maironis: laiškai, atsiminimai*. Vilnius, 2016, p. 686–687.

³² MAIRONIS. Trumpa lietuvių rašliavos apžvalga. Iš *Raštai*. T. 3, kn. 2. Vilnius, 1992, p. 702.

³³ *Maironis: laiškai, atsiminimai*, p. 56.

³⁴ Ten pat.

³⁵ Kai kurių istorikų jis laikomas legendine asmenybe, nes paminėtas tik Lietuvos metraščių Plačiajame sąvade (XVI a.).

Jaunis turi didį garsą, gilų protą, yra nuo širdies lietuvis, bet pozityviško, realistiško darbo nuo jo vargiai galima tikėtis; skaito daug, daro sau įrašus, bet nieko užbaigta neturi; kaip tik pastoja į akademiją, be perstojo įkalbėjau, kad nors savo kalbamokslį spaudai sutaisyty; žada, bet vis ant ryt atideda <...>³⁶

Kitame laiške vėl vardija savo pastangas:

Bet labai mums stoka bent mažo vadovėlio Lietuvos geografijos. Prikalbinėjau Pavalkiui³⁷, kad parašytų. nelabai kratės. Matulaitis³⁸ ketina physiką su laiku lietu. rašyti.³⁹

Maironis supranta Jauniaus talentą, netgi vadina jį genijumi, galėjusiu plačiau išgarsinti Lietuvos vardą, tačiau jį erzina charakterio silpnumas, nesugebėjimas užbaigti pradėto darbo. 1908 m. balandžio 11 d. laiške netrukus po Jauniaus mirties Maironis, matyt, atsakydamas į Jakšto užklausimą, rašo, jog nenorįs rašyti „Draugijai“ apie Jaunių, nes „per daug gal pasirodys keista mano nuomonė“. Visgi iš kunigo Jono Ulicko atsiminimų žinoma, jog būtent Maironis davė lėšų Jauniaus kūnui į Lietuvą pargabenti⁴⁰. 1908 metų kovo 12 d. laiške kalbama su Jonu Basanavičiumi – Maironis rūpinasi Jauniaus mokslinės bibliotekos perdavimu Kauno seminarijai. Įdomu atkreipti dėmesį į vieną esminę pastabą apie buvusį savo profesorių: „Jam gulėjo ant širdies pati filologija kaipo tokia, o ne tiek Lietuvos reikalai“⁴¹. Maironiui įprasta atrodė visuomeninio intereso prerogatyva, tačiau kartu jis puikiai perprato ir Jauniaus, kaip mokslininko, esmę.

Pagaliau atgavus spaudą 1904 metų gegužę, Maironis skubinasi teikti medžiagą Sankt Peterburge Antano Smilgos leidžiamam „Lietuvių laikraščiai“, pirmam legaliam lietuvių periodiniam leidiniui, vėliau – Adomo Jakšto mokslo žurnalui „Draugija“⁴².

³⁶ *Maironis: laiškai, atsiminimai*, p. 65.

³⁷ Juozas Vijūnas Pavalkis (1873–1947) – knygnešys, publicistas, poetas, spaudos darbuotojas.

³⁸ Vincas Matulaitis (1862–1935) – Petrapilio lietuvių labdaros draugijos pirmininkas (1895–1917), dirbo Peterburgo banke, vėliau – Lietuvos valstybės kontrolierius.

³⁹ *Maironis: laiškai, atsiminimai*, p. 73–74.

⁴⁰ Jonas Ulickas rašo: „Mirusį Maironis pats savo lėšomis atgabeno į Kauną palaidoti. Šermininį pamokslą katedroje pasakė Dambrauskas-Jakštas. Jis, apibūdindamas jo asmenį, tarp kitko nurodė jo valios stoką ir apsilėidimą, bet kliuvo ir vyskupui Paliulioniuvi už tai, kad tokį lietuviškumo šulą išsiuntė iš Kauno“ (Jonas Ulickas. *Atsiminimai* [rankraštis], Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, lap. 43).

⁴¹ *Maironis: laiškai, atsiminimai*, p. 82.

⁴² „Mylimasis kun. Aleksandrai! sveikinu, sulaukus švenčių, ir viso gero nuo širdies linkiu, ypatingai, kad tamstos „Draugija“ užimtų svarbią vietą mūsų rašliaivos istorijoje; kiek galėsiu, paskui prie jos sandarbininkavimo prisidėsiu <...>“, žr. *Maironis: laiškai, atsiminimai*, p. 70.

Ypatingą reikšmę Maironis teikė lietuviškiems vakarams, tautiniams sambūriams lietuvių išeivijos centruose Rygoje ir Sankt Peterburge, kur lietuvių gyventa kelis kartus daugiau nei Vilniuje ir Kaune. Tai rodo jo glaudus bendradarbiavimas su kompozitoriais (Juozu Naujaliu, Česlovu Sasnausku), muzikais, solistais, kurie ypač mėgo kurti muziką ir atlikti dainas pagal Maironio žodžius, suvokdami sinkretinio meno poveikį lietuviškumui, moderniosios lietuviybės sklaidai.

1904–1906 m. laikotarpiu Maironis pats intensyviai kūrė, redagavo, tobulino savo darbus, dabar galinčius pasirodyti viešumoje legaliai: 1905 m. „Lietuvių laikraščio“ lėšomis buvo išleisti naujai perredaguoti ir papildyti *Pavasario balsai*; 1906 m. išėjo taip pat perredaguota istorijos knyga – *Lietuvos istorija su kunigaikščių paveikslais ir žemėlapiu*; 1907 m. atskira knyga atspausdinta poema *Jaunoji Lietuva*. Augustinas Voldemaras recenzijoje „Vilniaus žiniuose“ kritikavo Maironio *Lietuvos istoriją*⁴³, Maironis rašė atsakymą kritikui⁴⁴, Jakštas Draugijoje gerai įvertino poemą⁴⁵ – visa tai aptariama laiškuose, nors apskritai kūrybinių diskusijų juose nedaug.

Nuo spaudos atgavimo prasidėjo spartus literatūros modernėjimo procesas, kilo jaunų talentingų literatų būrys. Visgi Maironis, sukūręs klasikinį lietuvių poezijos kanoną, išliko aktualus, nors jo kelta problematika ir visuomeninis poezijos pobūdis atsidūrė antrame plane.

Amžiaus pradžioje įvyksta esminis estetiškas sąmonės posūkis – į kūrybą imama žiūrėti ne kaip į įpareigojančią socialinę kultūrinę užduotį, bet kaip į sąmoningą individualų aktą, iškeliant ne reglamentuojantį, o išlaisvinantį šio akto pobūdį. Nelengvai, tačiau nebeatšaukiamai į antrąjį planą traukiasi taikomoji literatūros (ir poezijos) samprata, užleisdama vietą kaskart stiprėjančiai estetinei savimonei ir meno autonomiškumo idėjai.⁴⁶

Pasirodo pirmasis literatūrinis almanachas *Gabija* (1907), skelbiami teoriniai svarstymai apie literatūros tikslus, modernizmo sroves ir pan.⁴⁷ Auga vien literatūrai skirtas žurnalas *poreikis*. Jį realizuoti imasi Liudas Gira, telkia apie save jaunosius talentus (Vincą Krėvę, Vincą Mykolaitį-Putiną,

⁴³ VOLDEMARAS, Augustinas. [Lietuvos istorijos recenzija]. *Vilniaus žinios*, 1906-11-13, nr. 242; 1906-12-25, nr. 277.

⁴⁴ MAIRONIS. Atsakymas mano kritikui. *Vilniaus žinios*, 1906-11-27, Nr. 254.

⁴⁵ JAKŠTAS, Adomas. Maironis. *Jaunoji Lietuva. Draugija*. Kaunas, 1908, Nr. 20, p. 445–454.

⁴⁶ ŠIDLAUSKAS, M. 1900–1945 m. poezija. Iš *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė*. Pirmoji knyga. Vilnius, 2010, p. 13.

⁴⁷ Spaudoje rašo Sofija Kymantaitė, Šatrijos Ragana, Albinas Herbačiauskas ir kiti.

Kazį Binkį, Faustą Kiršą, Igną Šeinių ir kitus), tačiau nuo Maironio neatsiri-
boja, kviečia bendradarbiauti⁴⁸, jo rašomos poemos *Mūsų vargai* pirmąsias
dalis skelbia savo modernaus leidinio pradžioje. 1914 metų sausį pradėtas
leisti Antano Smetonos „Vairas“ reprezentuoja save Čiurlionio reproduk-
cijomis ir Maironio eilėraščiais. Taigi Maironio kūryba tebebuvo kertinis
moderniosios nacijos kūrimosi sandas.

Įdomi šiuo atžvilgiu yra Pirmojo pasaulinio karo metu Vašuokėnuose⁴⁹
rašyta epinė poema *Mūsų vargai* (1914–1920). Visi karo įvykiai įpinti į poe-
mos veiksmą, kaip ir tikriniai vardai (tai daryti Maironis mėgo), o tarp fik-
tyvių svarbiausių kūrinio personažų – jaunas patriotas Brazda⁵⁰. Poemos
pabaigoje jis lankosi pas popiežių Pijų XV⁵¹, kuris laimina Lietuvos sūnų ir
visą į nepriklausomybę žengiančią lietuvių tautą tokiais žodžiais:

Į eilę stok, sena tauta! / Europai buvus kitada / Prieš turkus siena iš granito! / Iš
naujo auki pagarboj, / Kurios nepaprastoj kalboj / Girdėtis atbalsiai sanskrito! /
Į eilę stok greta kitų / Europoj valdančių tautų / ir nešk kultūrai savo dalį! / Tiek
vyrų davus praeity / Didvyrių, – amžių paslapy / Parodysi, ką sūnūs gali. / Dar
paskutinės paslapties / Nepasakei! Dar kibirkšties / Tos neiškėlei iš krūtinės, /
Kuri ne vargo apmaudais – / Švies savo genijų vardais / Ir vyrais valios geležinės!

Taip Maironis popiežiaus lūpomis pakartoja savo kultūrologinę koncep-
ciją ir išsako tikėjimą jos realumu.

Paskutinį kartą perredaguodamas *Lietuvos istoriją* (1926 m. leidžia-
miems raštams), Maironis apmąsto ir Didžiojo karo, ir pokario kovų įvy-
kius, ekonominius ir kultūrinius Lietuvos pasiekimus:

Vien tik savo pastangomis iškariavusi ir atstačiusi savo nepriklausomybę, nors
ir netekusi laikinai trečdaliao savo etnografinių ribų ir Vilniaus sostinės, bro-
lių (!) lenkų užgrobtų, Lietuva labai greitai viduje susitvarkė, atsistatė, užgydė
karo smūgius bei žaizdas ir per aštuonerius metus padarė žymią pažangą viso-
se srityse: įvedė savo tvirtai pastovią valiutą (Petruelis, Jurgutis), įvykdė žemės
reformą (Krupavičius), pristeigė išsistą tinklą aukštesniųjų mokyklų gimnazijų.

⁴⁸ Žr. Maironis: *laiškai, atsiminimai*, p. 94 ir toliau.

⁴⁹ Čia karo metais Maironio iniciatyva iš Kauno buvo perkelta Žemaičių dvasinė seminarija.

⁵⁰ Šiuo vardu Maironis norėjo įamžinti Vašuokėnų dvaro savininką Bronislovą Brazdžių (1882–
1935), priglaudusį seminariją.

⁵¹ Istorinį faktą apie Martyno Yčo audienciją 1916 m. pas popiežių Benediktą XV su prašymu
rinkti lėšų nukentėjusiems nuo karo lietuviams paremti ir palaikyti katalikiškos tautos teisėtą
reikalavimą siekti nepriklausomybės, karui pasibaigus ir sprendžiant tolesnį Europos likimą,
Maironis, be abejo, žinojo.

Kaune atidarė savo universitetą, pravedė bemaž be svetimos paskolos naujų geležinkelių, pradėjo rengti Šventosios žiotyse žvejų uostą ir tvarkyti Klaipėdos uostą ir t. t. Pati laikinoji sostinė Kaunas sparčiai auga ir gražėja.⁵²

TAUTIŠKOSIOS KULTŪROS VERTĖS ĮSISĄMONINIMAS

Akivaizdu, jog Maironis vienas pirmųjų atgimimo autorių, kuris suprato istorijos kaitą ir sykiu jos, kaip mokslinio tyrimo objekto, turinio transformaciją – perėjimą nuo karų ir karalių biografijų chronologinio aprašo prie kultūros faktų svarbos iškelimo ir akcentavimo. Istoriosofija virsta kultūrososofija, istorija – kultūros dalimi. Dėmesį istorijai keičia dėmesys kultūrai. Kultūra imama traktuoti kaip tautos dvasios išraiška ir savarankiškas tyrimo objektas, reikalaujantis pažinimo. XX a. pradžioje Europoje atgyja neohėgėlinė dvasios idėja ir neokantizmo siekis tą „dvasią“ pažinti. „Tautos dvasios“ idėja ypač „sirgo“ Vydūnas ir Juozapas Albinas Herbačiauskas. Apskritai XX amžiaus pradžioje, ypač po spaudos atgavimo, dėmesys istorijai labai sumažėja, jis sutelkiamas į kultūrą. Ne istorijos, bet kultūros knyga dabar turi būti rašoma. „Garbė tiems, kurie su tokiu atsivadavimu mokėjo tarnauti liaudies švietimo idėjai, bet giliai įsitikinusi esu, kad joks visuomenės darbas neišgelbės mūsų nuo ištautavimo ir pražūties, jeigu nepasirūpinsime pasigaminti savo kultūrą, jeigu nemokėsime rasti savo žodžio, jeigu neieškosime patį savyje gilių gyvasties šaltinių“⁵³, – teigė Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė. Ji, kaip ir Maironis bei kiti to meto šviesuoliai, gerai suprato būtinybę orientuotis į universaliąsias žmonijos vertybes ir kartu išlaikyti nacionalinio savitumo elementus, kurie praturtintų pasaulio kultūrą. „Laikas auginti žmonišką didybę ir ją apreikšti žodžiu, veikimu ir gyvenimu. Lietuvių tauta turi prisidėti prie bendrojo žmonijos kilimo. Ji turi įnešti į žmonijos gyvenimą tam ypatingus akstinus. Tik tuomet ji turi tiesą išlikti“⁵⁴, – rašė Vydūnas. Vėliau tą mintį kartojo Adomas Jakštas⁵⁵. Jau gerai žinodami Lietuvos istoriją, jaunieji menininkai suvokė ir tautos unikalumą, kurį siejo su savita kalba, tautosaka ir didinga praeitimi, todėl dažnai jų

⁵² MAIRONIS. *Raštai*. T. 3, kn. 2, p. 213.

⁵³ KYMANTAITĖ-ČIURLIONIENĖ, S. *Lietuvoje*. Vilnius, 1910, p. 130.

⁵⁴ VYDŪNAS. *Mūsų uždavinis*. Tilžė, 1911, p. 158.

⁵⁵ „Jei ji nieko nekuria – ji turės dingti, nes joje gyvybės jau nebėra“, – sakė, kalbėdamas apie tautą, žr. str. „Meno problemos“ (P. Jurkūno paskaita), JAKŠTAS Adomas. *Mokslas ir tikėjimas*. Kaunas, 1930, p. 43.

teoriniuose svarstymuose iškyła archaikos ir modernybės suderinamumo klausimas, tautinio ir bendro europinio paveldo sintezės konceptas. Kaip turi „atrodyti“ mūsų „tautos dvasia“, svarstė Herbačiauskas:

Pirmiau, negu atsakyti, reikia giliai atjausti ir suprasti Lietuvos praeities senobinių „testamentą“ ir šios galdynės „troškulį“, reikia norėti ir mokėti „atskaityti Lietuvos istorijos faktuose mūsų tautiškos idėjos ženklą“, reikia sutvarkyti širdį ir protą – jausmus ir protavimus – istorijozofiškos pažvalgos prityrimus, – žodžiu sakant, reikia sutverti sintetiškai-metafizišką Lietuvos tautos idėją, kuri būtų ne užsigynimu, ne išsižadėjimu mūsų „stambeldiškos“ istoriškos praeities (kaip nekurie Lietuviai-šviesuoliai daro), bet jos atpirkimu aukštesnio dvasiško, kulturiško susipratimo tvarkoje. Negana dar būti jausmingu „patrijotu“ – tėvynės bekritišku mylėtoju – ir devotiškai adoruoti vien tik žodį-symbolių: „Lietuva“. Būtinai pridera kiekvienam Lietuvii sukurti savo širdy Lietuvos tautos simboliško Vardo Ugnį, – kaipo rinktinės visuomeniškos dvasios gyvybės ženklą – Nes kiekvienos tautos vardas nėra tai tuščiai, puikiai išsvajotas žodis, bet tautiško Genijaus sutvertas ženklas prakilniausių visuomenės troškimų ir maldavimų – ženklas potenciališkos tautiškos energijos – dvasiška Vėliava! Tėvynės meilė tai doriausių ir prakilniausių darbų (ne tuščių žodžių) auka – daugybė aukų. kurios tveria tikrai tautiško, sutvarkyto gyvenimo Pavyzdį...⁵⁶

Gana chaotiškame Herbačiausko mintijime nušvinta daug idėjų, kurias vėliau meniškai ar teoriškai išplėtoja kiti. Pavyzdžiui, čia nuskamba „praeities... atpirkimo“ idėja. Ji prigijo kaip vienas Lietuvos istorijos kazusų derinimo projektų. Daukantas, kaip žinia, išaukštino pagoniškąją praeitį. Baranausko požiūris kaitaliojosi. Vienur jis sekė Daukantu, kitur, pavyzdžiui, stambiausiame save veikale – poemoje *Dievo rykštė ir malonė* (1858) – ją smerkė kaip atkritimą nuo tikrojo (krikščioniškojo) tikėjimo ir kryžiuočių žygius į Lietuvą laikė teisinga Dievo rykšte⁵⁷. Maironis sprendė šį „konfliktą“, iškeldamas Vytautą, įvykdžiusį šį perėjimą, nors ir asmeninių traumų kaina. Tačiau krikščioniškoji Lietuva, jos kultūra ne klestėjo, bet nyko. Šį faktą reikėjo interpretuoti, ir čia tiko atpirkimo idėja, kurią geriausiai meniniu žodžiu realizavo Maironio mokinys Vincas Mykolaitis-Putinas

⁵⁶ JAUNUTIS VIENUOLIS (JUOZAPAS GERBAČIAUSKIS). *Erškėčių vainikas*. Krokva, 1908, p. 130.

⁵⁷ „Romantinėje istoriografijoje išaukštintą pagoniškosios Lietuvos galybę poetas pavadino pūliuojančia žaizda. Vietoj aukso amžiaus jame regėjo nelaimės, karus, skurdą, politines bei ekonomines nesėkmes, kurias laikė Dievo rykštėmis. Net kryžiuočių agresiją, karus ir ugnim nusiaubusius kryžiaus karus jis vertino kaip pagonims nubautsi siųstą pelnytą apokaliptinę rykštę“, – rašo Regina Mikšytė, žr. MIKŠYTĖ, Regina. Antanas Baranauskas. Iš *Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius*. Vilnius, 2001, p. 723.

drama „Nuvainikuota vaidilutė“ (1928), pirmą kartą suvaidinta Birutės kalno papėdėje Palangoje, stebint miniai ir meno žmonėms, tarp kurių buvo ir Maironis. Nuvainikuota vaidilutė – tai Birutė, Kęstučio žmona, Vytauto motina. Ji sulaužo dievams duotus įžadus ir šią nuodėmę turi atpirkti tauta, penkis amžius atkentėdama svetimųjų priespaudą ir dvasinį nuosmukį.

Herbačiausko ir Vydūno straipsniuose akcentuojama kalba kaip tautos dvasios buveinė. Maironis praktiškai įrodė gimtosios kalbos galią. XX a. pradžioje Hegelio dvasios filosofijos idėjas plėtojo hermeneutika ir analitinė kalbos filosofija. Tuo metu ir Lietuvoje ėmė reikštis talentingas kalbos filosofas Ramūnas Bytautas, kuris nuosekliausiai grindė kalbos ir istorijos ryšį: „Kiekviena tauta turi savo ypatingą istorijos prietyrįją ir ją inkūnija savo ypatingoj kalboj. <...> Kalboje atsispindi vyriausios tautos dvasiško būvio žymės, jos pergyvenos ir visa istorija.“⁵⁸ Kūrybos procese išryškėja kiekvienos tautos unikalūs įnašas į bendrą žmonijos kultūrą: „Kiekviena tauta dalyvauja žmonijos pirmyneigon visa savo praeitimi ir sutveria ypatingus dvasios produktus, kurių jokia kita tauta sutverti negali. Ypatinga tautos psichologija visuomet apsiereiškia ir gamina ypatingas dvasiškas vertybes.“⁵⁹ Bytautas kartu suvokė, jog nepakanka džiaugtis nacionalinės kalbos išskirtinumu, būtina kalbą plėtoti plėtojant kultūrą, kuri ilgą laiką buvo slopinama. Nors lietuviai dar tik teoriškai tegalėjo svajoti apie nepriklausomybę, stebina įsitikinimas būsimu kūrybiniu suklestėjimu, ryžtas tapti lygiaverte kultūrinio pasaulio dalimi: „Lietuvių tauta pasiryžo pavyti kitas tautas, pasisavinti visą medžiaginį ir dvasinį turimą, žmonijos sukrautą per tūkstančius metų.“⁶⁰

INDIVIDAS IR KŪRYBA: PO VISATOS SKLIAUTU

Galimus Lietuvos modelius ir kultūros programas skirtingai suvokė ir plėtojo įvairių ideologinių pakraipų publicistai, tačiau ilgainiui, jau nepriklausomoje valstybėje, kaip viena pagrindinių problemų išsikristalizavo tautos ir individo santykio kūrybos procese svarba. Profesionalėjo mokslas, filosofija⁶¹, menas. Tauta stipri ir nemirtinga gali tapti tik per kūrybiškai stip-

⁵⁸ BYTAUTAS, R. Tauta ir tautiška sąmonė. *Aušrinė*, 1912, Nr. 17, p. 113.

⁵⁹ Ten pat, p. 115.

⁶⁰ BYTAUTAS, R. *Šis tas iš lietuvių kalbos filosofijos*. Kaunas, 1908, p. 4.

⁶¹ Dėmesį kultūrai iš filosofinės perspektyvos įrodo Stasio Šalkauskio veikla ir jo 1926 m. išleista knyga *Kultūros filosofijos metmens*.

rias asmenybes, individus. Talentas, savo ruožtu, gali reikštis ir realizuoti save tik laisvas nuo bet kokių bendrų planų, tautos, ideologijos, partijos etc. uždavinių. Šis menininko laisvės klausimas aštriai iškilo ir meniškai buvo sprendžiamas Vinco Mykolaičio-Putino kūryboje. Jo raštuose kūryba iškyla kaip didžiausia vertybė ir aukščiausia būties prasmė, kuriai angažuojamasi visa žmogiškąja būtimi, visu savo gyvenimu (pats autorius, kaip žinome, deklaruodamas savo pasirinkimą, sukėlė visuomenės, artimųjų sąmyšį). Lyrinis Mykolaičio-Putino subjektas nutolsta nuo tautinių problemų, klasi- nių ar luominių įsipareigojimų, lietuviško peizažo, dienos klausimų. Jis išei- na į abstrakčią, dažnai simbolinę erdvę ir atsistoja po amžinybės dangumi. Lyrinis subjektas – menininkas, kuriantis žmogus, sykiu – kuriantis ir savo likimą⁶². Čia lietuvių literatūra žengia žingsnį ne tik į universalią problema- tiką, bet ir į pasaulinės literatūros aukštumas. Tačiau verta prisiminti, jog kūrybos reikšmės suvokimas, laikinumo ir amžinybės apmąstymas, pokal- bis su savimi jūros ar dangaus akivaizdoje, pagaliau – su Dievu ryškūs jau ir Maironio eilėse. Jo „Išnyksiu kaip dūmas“, „Vakaro mintys“, „Ačiū, Tau, Viešpatie“ ir kiti eilėraščiai yra lietuvių asmeninės ir kartu filosofinės lyri- kos pavyzdžiai, grindę pamatus lietuvių egzistencinei poezijai, savo brandą pasiekusiai Mykolaičio-Putino, jo amžininkų ir mokinių, taip pat pokario tragedijų sukrėstos kartos kūryboje.

IŠVADOS

Savo pirmąją knygą *Vistorija, arba Apsakymais apie Lietuvos praeigą* Mairo- nis sugebėjo sulaužyti per amžius nusistovėjusį Lietuvos istorijos minorinį traktavimo stereotipą, pateikdamas naują jos modelį. Maironis teigė, jog lietuvių tauta nėra mirštanti, jos istorija nėra pasibaigusi, ji tęsiasi mumyse ir mes, dabarties lietuviai, galime atlikti tokius pat žygdarbius, kokius atliko mūsų kunigaikščiai, garsindami Lietuvą toli už jos ribų. Lietuvos istorijos aukso amžių jis perkėlė į Lietuvą apkrikštijusio Vytauto laikus, kartu iškel- damas krikščionybės, kaip raštą nešančios kultūros, reikšmę.

Antrą kartą 1906 m. perleisdamas istorijos knygą, Maironis pridėda „Trumpą lietuvių rašliavos apžvalgą“, tuo reikšmingai papildydamas savo

⁶² „<...> Žmogus yra visų pirma kūrybinė būtybė“, – vėliau rašys Antanas Maceina, plačiausiai iš- plėtojęs kultūros filosofijos klausimą Lietuvoje, sintezuodamas Adomo Jakšto, Stasio Šalkaus- kio, Nikolajaus Berdiajevo, dariusio didelę įtaką lietuviams, idėjas; žr. MACEINA, Antanas. *Kultūros filosofijos įvadas*. Kaunas, 1936, p. 184.

istoriosofinę viziją praktiniu literatūros vadovėliu, tapusiu provaizdžiu vėlesniems literatūros istorijų autoriams.

Rūpestis lietuvių spauda, kultūra, švietimu, tikėjimo reikalais ryškus Maironio korespondencijoje. Savo kūryba jis aktyviai įsilieja į atgautos spaudos leidinius, jaunoji karta jį tebematavo kaip svarbiausią Lietuvos poetą.

Maironis nedalyvauja teoriniuose literatūros modernėjimo svarstymuose, lietuvių tautos dvasios refleksijose, tačiau savo kūrybos žodžiu jis praktiškai įrodo lietuvių kalbos unikalumą ir meninio žodžio galią, kuri nesilpsta iki pat paskutinio *Pavasario balsų* (1926) leidimo. Taip pat praktiškai – parašydamas poemą *Mūsų vargai* (1920), *Visuotinės literatūros istoriją* (1922, išleista 1926), istorinių dramų trilogiją, perredaguodamas *Lietuvos istoriją*, dėstydamas universitete, tebevadovaudamas seminarijai, kurią pavertė aukštąja mokykla, – Maironis aktyviai dalyvauja laisvos Lietuvos kultūriniame gyvenime.

Lietuvių tautai sparčiu žingsniu žengiant į kultūros suklestėjimą, poezija darosi vis sudėtingesnė, ji artėja prie pasaulinių standartų. Tačiau Maironio raštuose jaunieji poetai gali rasti ir asmeninės, filosofinės lyrikos pavyzdžių.

Maironis nuo pirmųjų savo rašinių angažavosi lietuvių tautai, jos kultūrai, ne tik tapdamas vienu aktyviausių atgimimo laikotarpio dalyvių, bet savo raštais dažnai jam vadovaudamas, nušviesdamas kelius ir veiklos perspektyvas. Jo kultūrinė-filosofinė programa, kurią jis pats vykdė, tapo orientaciniu stuburu naujai besiformuojančiai tautinei inteligentijai, kuri pratęsė Maironio darbus ir kūrybą, nors kuklus poeto būdas, pusiausvyros jausmas, orientavimasis į platųjį skaitytoją darė kai kuriuos jo raštus ir veiklos aspektus lyg ir savaime suprantamus, mažai pastebimus, ilgainiui net primirštus. Šiame straipsnyje siekta priminti ir išryškinti tą didžiulį Maironio įnašą į lietuvių kultūrą ir tautos dvasinę savastį, be kurio ji būtų kitokia.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. *Auszra*, 1883, nr. 1.
2. BAAR, Monica. *Historians and Nationalism: East Central Europe in the nineteenth century*. New York: Oxford University Press, 2010.
3. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. T. 1: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
4. BYTAUTAS, Ramūnas. Tauta ir tautiška sąmonė. *Aušrinė*, 1912, Nr. 17.

5. BYTAUTAS, Ramūnas. *Šis tas iš lietuvių kalbos filosofijos*. Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1908.
6. DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. T. 1. Vilnius: Vaga, 1976.
7. GRIŠKAITĖ, Reda. Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas. Iš *Simono Daukanto raštai*: laišakai Teodorui Narbutui. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
8. JAKŠTAS, Adomas. *Mokslas ir tikėjimas*. Kaunas: Žinija, 1930.
9. JAUNUTIS VIENUOLIS (Juozapas GERBAČIAUSKIS). *Erškėčių vainikas*. Krokova: Gebethnerio & Co knygynas, 1908.
10. KYMANTAITĖ-ČIURLIONIENĖ, Sofija. *Lietuvoje*. Vilnius: Zavadskis, 1910.
11. LANKUTIS, Jonas. *Lietuvių dramaturgija*. Vilnius: Vaga, 1979.
12. *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai*: raszliszka perzvalga parengta Lietuvos Mylėtojo. Tilžėje: [O. Von Mauderodės sp.], 1890.
13. MACEINA, Antanas. *Kultūros filosofijos įvadas*. Kaunas: V. D. universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto leidinys, 1936.
14. MACIŪNAS, Vincas. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
15. MAIRONIS. Raštai. T. 3, kn. 2. Vilnius: Vaga, 1992.
16. MAIRONIS-MACIULIS, J. Kristijonas Duonelaitis. *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 39, p. 820–822.
17. *Maironis: laišakai, atsiminimai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
18. MYKOLAITYTĖ, Aurelija. Maironio dramaturgija: istorijos tragizmas. *Gimtasis kraštas*, 2015, Nr. 5.
19. MIKŠYTĖ, Regina. Antanas Baranauškas. Lietuvių literatūros istorija: XIX amžius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
20. NARBUTT, Teodor. *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*. 9 t. Wilno: Drukarnia A. Marcinowskiego, 1835–1841.
21. PAULIUKONIS, Pr. Maironis – istorikas. Iš *Maironis: jo šimtmečiui paminėti*. Niu-jorkas, Brooklyn, 1963.
22. RŪSEN, Jörn. *Istorika*: Istorikos darbų rinktinė. Vilnius: Margi raštai, 2007.
23. SLAVINSKAITĖ, Irena. Istorinė dramatinė trilogija. Iš MAIRONIS. Raštai. T. 3, pirmoji knyga. Vilnius: Vaga, 1992.
24. ŠIDLAUSKAS, M. 1900–1945 m. poezija. Iš *Lietuvių literatūros istorija: XX amžiaus pirmoji pusė*. Pirmoji knyga. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
25. ULICKAS, Jonas. Atsiminimai [rankraštis]. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
26. VIDMANTAS, Edvardas. Inteligentijos vaidmuo. Jos idėjinė diferenciacija. Iš *Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas iki 1904 metų*. Vilnius: Mokslas, 1987.

27. VOŁONCZEWSKIS, Motiejus K. *Žemaitiu wiskupistę*. Wilniuj, 1848.
28. VYDŪNAS. *Mūsū uzdavinis*. Tilžė: Rūta, 1911.
29. *Vistorija, arba Apsakymai apie Lietuvos praeigą*. Parasžė Stanyslovas Zanavykas 1886. Tilze, 1891.

MAIRONIS AS A MAN OF BOOKS: THE ONTOLOGIZATION OF CULTURE IN THE WORKS AND EGODOCUMENTS OF MAIRONIS

EUGENIJUS ŽMUIDA

SUMMARY

The national poet Maironis is best known as the reformer of versification, the creator of normative language. Nevertheless, his first book was dedicated to the history of Lithuania and was extremely important in the 19th century, when history was supposed to be the most important science, and when all the European nations were concerned to have books written on the subject of national history. Many authors in Lithuania wrote on history, but only the book of Maironis, published in 1891, presented a new model of Lithuanian history, breaking the stereotype that had dominated the field for many centuries. He replaced the elegiac vision of history with an optimistic, forward-looking picture, predicting the cultural renaissance of the nation. In the second edition (1906), by adding a short history of Lithuanian literature, taking part in new periodicals, discussing cultural concerns in correspondence and writing new fictional and science works, Maironis practically realized his cultural-philosophical aims and these activities frequently served as examples for the younger generations of artists. His model of history, also of history of literature, his optimistic vision regarding the future became a common average of the awareness of the nation, and this great contribution of Maironis to the formation of the present Lithuanians is often forgotten. The goal of this article is to revive the relationship with Maironis.